

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

Анотація. Досліджено економічну сутність власного капіталу банку та механізм його формування. Проаналізовано склад і структуру власного капіталу банків та наведено шляхи підвищення рівня капіталізації банківської системи України.

Ключові слова: власний капітал банку, власні ресурси, статутний капітал, прибуток, капіталізація

Samura Yu.

MECHANISM OF BANK CAPITAL FORMATION

Summary. The economic essence of bank capital and the mechanism of its formation are studied. The composition and structure of banks' capital are analyzed and the ways to improve the level of capitalization of Ukraine's banking system are presented.

Keywords: bank capital, own resources, authorized capital, profit, capitalization

1. Вступ

На сучасному етапі трансформації національної економіки формування банківської системи є вихідним елементом процесу утворення основних елементів ринкової інфраструктури, оскільки саме банки є рушійним механізмом економічних перетворень і саме вони формують рух та перерозподіл фінансових ресурсів суспільства. За наслідками фінансово-економічної кризи вітчизняна банківська система відчула її негативний вплив і гостро поставила проблему підвищення капіталізації банків.

Питання нарощення обсягів банківського капіталу країни в міру зростання її економічного потенціалу завжди було і є актуальним для ринкової економіки. Не є винятком у світі даного питання й банківська система України. Головним завданням для вітчизняної банківської системи на найближчі роки є забезпечення капіталу банків на рівні, адекватному потребам відновлювальної інтенсивно зростаючої економіки. Дієвим механізмом успішного виконання поставленого завдання має стати побудова ринкової моделі адекватного збільшення капіталу банківського сектора за умови вдосконалення існуючих правових умов діяльності і бізнесу, послаблення адміністративного тиску та примусових заходів. Очевидним є те, що саме достатній обсяг капіталізації забезпечує економічну самостійність, фінансову стійкість, активну та прибуткову діяльність на ринку фінансових послуг як кожного банку зокрема, так і банківської системи країни загалом.

Метою статті є висвітлення проблем функціонування банківської системи в посткризовий період та формування пропозицій щодо впровадження сучасних інструментів формування капіталу банків України.

2. Аналіз основних літературних джерел

Дослідженню проблем функціонування банківської системи, зокрема пов'язаних з формуванням власного капіталу банків присвячено праці Алексєєнка М. Д., Кириченка О. А., Кисельова В. В.,

Примостки Л. О., Реверчука С. К., Роуза П., Швець Н. Р. та ін. Переважна більшість робіт науковців зорієнтована на дослідження питань сутності та ролі власного капіталу в забезпеченні високого рівня капіталізації банків і банківської системи в цілому. Значно менше уваги приділяється вивченню проблем механізму формування власного капіталу.

Незважаючи на те, що дослідження власного капіталу як фундаментальної економічної категорії, сьогодні здійснюється досить часто, проте недостатньо вивченою залишається проблема взаємозв'язку власного капіталу банку з джерелами його формування, а також аналізу структури капіталу, його оптимальної величини в процесі зміни в часі. Даний факт пояснюється тим, що дуже часто основною метою власників є задоволення поточних потреб, швидке отримання прибутку на інвестований капітал, а не стратегічні завдання розвитку та розширеного відтворення капіталу. Крім того, власники та менеджери більше орієнтовані на вивчення окремих видів джерел формування пасивів банку, ніж усїєї сукупності його діяльності та необхідності цілеспрямованого формування структури саме власного капіталу.

3. Теоретичний коментар

Розробку теоретичних основ механізму формування власного капіталу банку слід розпочинати з визначення понять власного капіталу банківської установи, бо об'єктом дослідження даної статті є один із складових вищезазначеної категорії.

Так, Л. О. Примостка розглядає власний капітал банку як власні кошти засновників або акціонерів банку, внесені ними на свій ризик для одержання доходів [8, с. 41]. Кисельов В. В. визначає капітал банку як кошти, внесені власниками банків та в основному ті, що складаються з статутного та інших фондів, резервів та нерозподіленого прибутку [6, с. 99].

Словник банківських термінів Розенберга Д. трактує поняття власний капіталу у банківській

сфері як довгострокову заборгованість плюс акціонерний капітал власників [10, с. 47].

Досить поширена точка зору на власний капітал як величину, що визначається шляхом розрахунку: «Капітал банків — чисті активи банку, які дорівнюють різниці між сумою активів і пасивів» [7, с. 58]. В економічній енциклопедії власний капітал трактується як капітал, вкладений власником банку, який є різницею між сукупними активами банку та його зобов'язаннями [5, с. 721]. У даних визначеннях чітко простежується бухгалтерський підхід до визначення поняття капіталу банку, причому не всього, а лише його частини — власного капіталу.

У нормативних документах поняття «власні кошти» та «капітал банку» вживаються як тотожні. Зокрема, вітчизняне законодавство визначає сутність банківського капіталу як залишкову вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань. При цьому подається поділ банківського капіталу на основний та додатковий, згідно із встановленими нормативними актами Національного банку України [2]. Отже, робимо висновок, що українське законодавство трактує поняття капітал банку лише як власний банківський капітал (табл. 1).

- резервний капітал;
- емісійні різниці;
- загальні резерви, що створюються під невизначений ризик під час проведення банківської діяльності;
- інші фонди банку;
- резерви під стандартну заборгованість інших банків;
- резерви під стандартну заборгованість клієнтів за активними операціями банків;
- результат переоцінки основних засобів;
- результат поточного року (прибуток);
- субординований борг, що враховується до капіталу (субординований капітал);
- нерозподілений прибуток минулих років;
- прибуток звітного року, що очікує затвердження.

Слід відмітити, що джерела формування власних ресурсів в різних банках може дещо відрізнятися. Це пов'язано з низкою чинників, і в тому числі з особливостями діяльності банків, строками їх діяльності, відмінностями в величині їх статутного капіталу, характером використання банком отриманих прибутків, їх спеціалізацією.

Серед елементів власних ресурсів можна виділити такі джерела формування, які схильні до час-

Таблиця 1

Різні підходи до складу джерел формування капіталу комерційного банку

Автор	Інструкція про порядок регулювання діяльності банків[2]	Алексєєнко М.Д. [3, с. 35-36]	Кириченко О.А. [4, с. 633-634]	Примостка Л.О. [8, с. 81-84]	Ревчук С.К. [9, с. 15-33]	Роуз П. [11, с. 449-451]	Швель Н.Р. [12, с. 56-57]
Склад джерел капіталу банку							
Власний капітал		X		X	X	X	X
Власні ресурси, як внутрішні джерела формування власного капіталу			X			X	
Основний та додатковий капітал, як джерело формування капіталу банку	X			X	X		
-статутний (акціонерний) капітал, -резервний капітал, -нерозподілений прибуток, -інші фонди	X	X		X	X	X	X

Джерело: [2; 3; 4; 8; 9; 11; 12]

Таким чином, власний капітал банку правомірно розглядати як розрахункову величину, що офіційно відображають комерційні банки при підготовці фінансової звітності відповідно до нормативних вимог регулюючих органів та як суму спеціально створених фондів та резервів, які відповідають таким принципам: стабільності, субординації у відношенні до прав кредиторів, відсутності фіксованих нарахувань доходів.

Розглянуті вище поняття власного капіталу економісти ототожнюють з власними ресурсами, що не зовсім коректно. Для обґрунтування цього, потрібно дослідити структуру власних ресурсів банку.

Розглянемо структуру власних ресурсів банку за такими елементами:

- фактично сплачений зареєстрований статутний капітал;

тих коливань їх величини, наприклад, субординований борг. Також виділяються «капітальні» елементи власних ресурсів, які змінюються досить рідко, наприклад, статутний капітал.

Економічне призначення різних джерел формування власного капіталу відрізняється один від одного. Так, порівнюючи статутний капітал з субординованим капіталом, можна відзначити, що перший є основною, обов'язковою умовою існування банку, забезпечує стабільність банку і не зменшується в процесі функціонування банку, то другий – створюється в міру необхідності саме з ціллю витрачання, і витрачаються на поточну діяльність банку, як правило, і який зменшується щороку на 20 %.

На рис. 1. згруповані елементи власних ресурсів банку за ознакою стабільності і надійності.

Власні ресурси	Стабільні елементи	Статутний капітал Резервний капітал Емісійні різниці Загальні резерви, що створюються під невизначений ризик під час проведення банківської діяльності Резерви під стандартну заборгованість інших банків Резерви під стандартну заборгованість клієнтів за активними операціями банків Нерозподілений прибуток минулих років Результат переоцінки основних засобів; Результат поточного року (прибуток)
		Інші фонди Субординований капітал

Рис. 1. Структура власних ресурсів банку за складом елементів

Джерело: [2; 4; 8; 9; 11; 12]

З рис.1. видно, що в структурі власних ресурсів банку виділяється група найбільш стабільних елементів: статутний капітал, резервний капітал, частина резервів, нерозподілений прибуток та ін. Ці елементи становлять власний капітал банку, тому що вони найбільш стабільні, мало рухливі в процесі діяльності банку, мають продуктивний характер.

Таким чином, поняття «власні ресурси» та «власний капітал» різні.

Власні ресурси банку – це більш загальне поняття, яке включає в себе всі пасиви, які належать банку і які сформовані в процесі діяльності банку: статутний, резервний капітал та інші фонди банку, всі резерви, а також нерозподілений прибуток і прибуток минулого року [9, с. 633].

Власний капітал – це більш вузьке поняття, і включає в себе лиш ті елементи власних ресурсів, які характеризуються стабільністю і продуктивністю, і які забезпечують стійкість та ефективність роботи банку.

Будучи стабільною частиною власних ресурсів, власний капітал виконує властиві йому функції комерційну та захисну. В процесі діяльності банку власний капітал не витрачається, а тільки збільшується. В іншому випадку, втрачається його основна суть – самозростання, і він стає елементом «споживання» [5, с. 56].

Джерелами формування власного капіталу банку є: статутний капітал (акціонерний капітал); емісійний дохід; резервний капітал; фонд нагромадження; частина фондів спеціального призначення, використання яких не зменшує величину майна банку; частина резервів загального характеру на покриття можливих втрат за активними операціями, і резервів на покриття можливих втрат за іншими активами; резерв на покриття можливих втрат від зменшення вартості акцій асоційованих та дочірніх компаній; нерозподілений прибуток; приріст вартості майна при переоцінці, вартість безкоштовно отриманого майна.

4. Емпіричні результати

Аналіз груп банків щодо їх частки у володінні власним капіталом за період 2009-2013 рр. показує, що у структурі власного капіталу усіх груп банків найбільшу частку займає статутний капітал (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать, що у всіх чотирьох групах відбулося зростання власного капіталу. Проте лише у I та II групі банків розмір власного капіталу перевищує розмір статутного капіталу станом на 01.01.2013 р., а по III та IV групі банків статутний капітал перевищував власний капітал.

Тому перед банками стоїть важливе завдання – нарощення статутного капіталу як найбільш важливої складової банківського капіталу, оскільки його зростання значно збільшує банківські резерви. У зв'язку з необхідністю подальшого зростання капіталізації та стійкості вітчизняної банківської НБУ підвищив вимоги до мінімального розміру статутного капіталу банків з 75 млн. грн. до 120 млн. грн. Варто відмітити, що нарощування статутного капіталу не потребують лише банки I та II групи, тоді як один банк III групи (Сітібанк) потребує збільшення статутного капіталу. Щодо IV групи банків, то додаткового нарощування статутного капіталу потребують 41 банки із 115 банків у даній групі. Таким чином, 25 % банків із загальної кількості банків потребують нарощення капіталу.

Проведений нами аналіз свідчить, що на сьогодні малі банки гостро потребують нарощення капіталу. Звісно, набагато більше можливостей у залученні додаткових фінансових ресурсів для формування капіталу мають найбільші та великі банківські установи, тоді як можливості у залученні фінансових ресурсів у малих та середніх банків досить обмежені.

Окрім статутного капіталу, вагомою складовою капіталу є прибуток, який є також одним із важливих джерел нарощення банківського капіталу (рис. 2).

Таблиця 2

Склад та структура власного капіталу банків України за 2009-2012 рр., млн. грн.

Назва статей	Група I				Група II				Група III				Група IV			
	01.01. 2010р.	01.01. 2011р.	01.01. 2012р.	01.01. 2013р.	01.01. 2010р.	01.01. 2011р.	01.01. 2012р.	01.01. 2013р.	01.01. 2010р.	01.01. 2011р.	01.01. 2012р.	01.01. 2013р.	01.01. 2010р.	01.01. 2011р.	01.01. 2012р.	01.01. 2013р.
Статутний капітал	75805	87097	99494	93832	2311	2386	40336	41865	10777	10685	10022	17284	14049	15445	22501	23259
Резерви, кваліфіковані дивіденди та інші фонди	10475	7984	6939	13747	2311	2386	1811	2498	1301	1195	1091	909	1626	1447	2149	2429
Резерви переоцінки цінних паперів	7724	8582	246	9375	1113	1158	-102	1198	1173	1172	-51	944	1134	1190	-22	1234
Прибуток/збиток минулих років	680	-13 076	-17 654	-	-366	-11 043	-19 083	-	71	-3 892	-2 146	-	-851	-3 924	-4 974	-
Прибуток/збиток поточного року	-17 033	-5 094	-3 090	-19234	-7 057	-6 993	-3 887	-18984	-3 478	-851	-83	-8553	-3 924	-88	-650	-4177
Інший власний капітал	3733	5994	6013	6665	943	2296	3068	4640	253	66	109	882	64	44	108	383
Усього власного капіталу	81384	91487	101 792	104385	15501	20433	23150	31217	10096	8375	9825	11466	13227	17430	20528	23128

Джерело: [13]

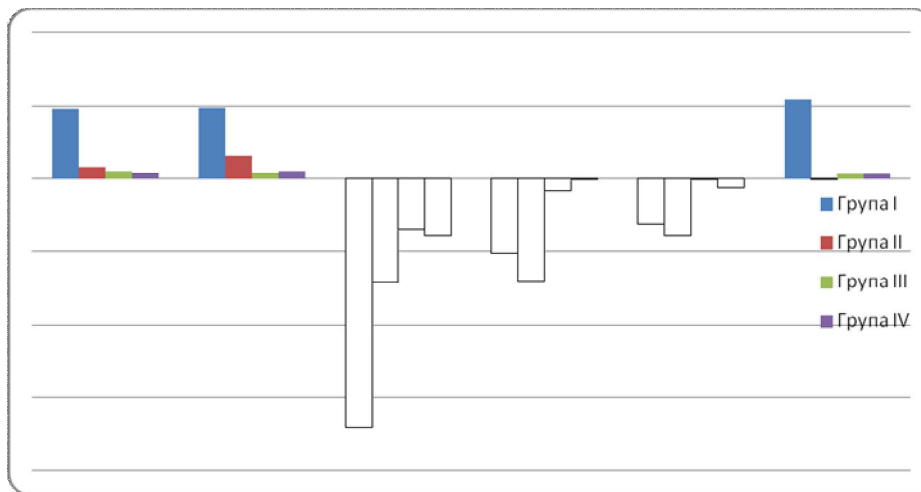

Рис. 2. Динаміка прибутку банківської системи України в розрізі груп банків у 2007-2012 рр., млн. грн.

Джерело: [13]

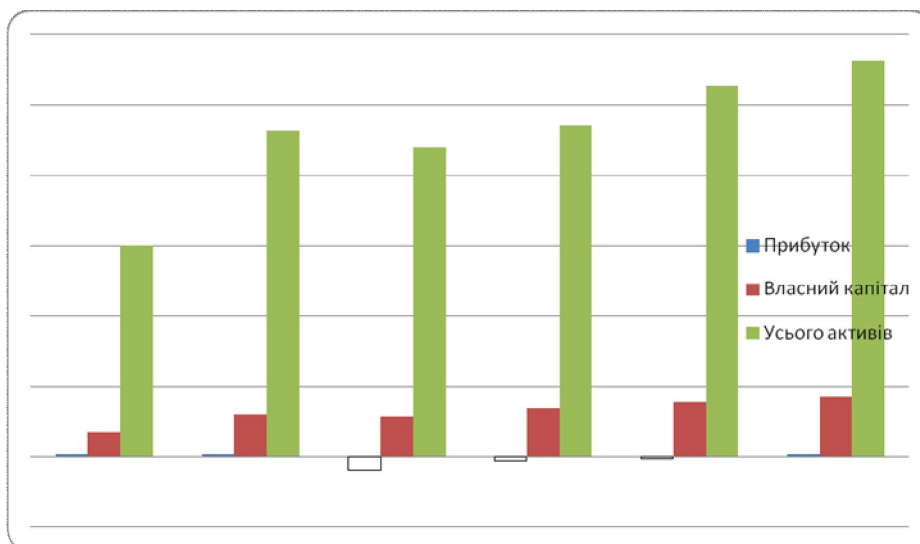

Рис. 3. Динаміка прибутку, власного капіталу та активів банківської системи України за 2007-2012 рр., млн. грн.

Джерело: [10, с. 64]

Зазначимо, що хоча по IV групі банків прибуток зріс за 2007-2008 рр. на 125 млн. грн. і становив за 2008 р. 510 млн. грн., це суттєво не відобразилося на збільшенні капіталу банків даної групи. Капітал банків IV групи зріс лише у 1,5 рази, або на 4651 млн. грн. Така ж ситуація спостерігалася і по всій банківській системі (рис. 3).

Варто відмітити, що у докризовий період, до середини 2008 р. прибутковість банківських установ зростала, то в 2009 р. банківська система України завершила зі збитками, які становили 31,492 млрд. грн., що було зумовлено впливом фінансової кризи в країні, що торкнулася і банківської системи. За підсумками 2010 р., найбільш збитковими виявилися банки I та II груп, на які припадало 12,087 млрд. грн. збитків (або 93 % від загального розміру збитків), а збитки банків III та IV групи становили

0, 851 млрд. грн. та 0, 088 млрд. грн. (або 6,5% та 0,7% відповідно) від їх загального розміру.

Варто відзначити, за результатами 2012 р. прибутковими були банки I та IV групи: по банках I групи прибуток становив 5461,4 млн. грн. проти збитку 3089,9 млн. грн. у 2011 р.; по банках II групи збиток становив 51,13 млн. грн. проти збитку в 3886,3 млн. грн. за 2011 р.; по банках III групи збиток становив 837,7 млн. грн. (переважно за рахунок банку «Таврика», збиток якого за 2012 рік склав 1,09 млрд. грн.) проти збитку в 82,5 млн. грн. за 2011 р. Банки IV групи за результатами 2012 р. отримали прибуток 326,3 млн. грн. проти збитку в 648,8 млн. грн. за 2011 р. [5, с. 58].

Все це підтверджує той факт, що на величину капіталу впливає не лише прибуток. Тому необхідно шукати нові шляхи поповнення капіталу. Так,

малі та середні банки збільшують свій капітал за рахунок зовнішніх джерел, таких, як внески до незареєстрованого статутного капіталу, залучення коштів на умовах субординованого боргу та інших. Проте сьогодні зовнішні джерела капіталізації є досить незначними. По-перше, більшість власників банків бояться втратити контроль над комерційним банком у випадку залучення нових акціонерів. По-друге, через випадки частих невиконань власникам акцій банку дивідендів, а також стягнення податку з них продаж акцій банку фізичним особам став неприбутковим і не цікавим для майбутніх акціонерів. По-третє, невеликою залишається величина іноземних інвестицій як джерело поповнення капіталу банків.

5. Висновки

Криза банківської системи довела, що в умовах нестабільної української економіки розмір банку або величина його активів не є безумовною гарантією його надійності та стабільності. Для нормального функціонування банківської системи та її поступового розвитку банки повинні володіти значно більшим капіталом. Накопичення та формування капіталу банками набуває для них більшого значення, про що свідчать процеси концентрації капіталу в банківському секторі та перетікання фінансового капіталу з реального в банківський сектор.

За таких умов доцільно більш детально, з метою подальших наукових досліджень, розглянути взаємозв'язок розміру та структури капіталу з фінансовою стабільністю банків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна. Закон. Про банки і банківську діяльність від 07.12.2000 року № 2121 – III (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 5. – С. 30.

2. Україна. Національний банк. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України: затв. Постановою правління НБУ від 28.08.2001 року № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

3. Алексеєнко М. Д. Капітал банку : питання теорії і практики: монографія / М. Д. Алексеєнко. – К. : КНЕУ. – 2002. – 276 с.

4. Банківський менеджмент : підручник / [за ред. О. А. Кириченка, В. І. Міщенка]. – К. : Знання, 2005. – 831 с.

5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т 1 / [редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.

6. Кисельов В. В. Управление банковским капиталом (теория и практика) / В. В. Кисельов. – М. : Экономика, 1997. – 256 с.

7. Міщенко С. Сутність економічного капіталу та його роль у забезпеченні фінансової стійкості банку / С. Міщенко // Банківська справа. – 2008. – №1. – С. 58-64.

8. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку : підручник / Л. О. Примостка. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.

9. Реверчук С. К. Банківський капітал: історія, теорія, досвід / [за ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука]. – Львів, ЛНУ ім. Іван Франка, 2004. – 276с.

10. Розенберг Д. Словарь банковских терминов: / Д. Розенберг; [пер.с англ.] – М.: ИНФРА-М, 1997. –VII, 360с.

11. Роуз П. С. Банковский менеджмент: Предоставление финансовых услуг / П. С. Роуз; [пер. с англ.]. – М. : Дело ЛТД, 1995. – 768 с.

12. Швець Н. Р. Аналіз та оцінка ресурсів банку: монографія / Н. Р. Швець. – Чернівці: Рута, 2006. – 168 с.

13. Офіційний інтернет-сайт Національного Банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.